

ПРАБЛЕМА ІНТЭРПРЭТАЦЫІ АСНОЎНАЙ ПЕСНІ АБРАДУ ВАДЖЭННЯ І ПАХАВАННЯ
«СТРАЛЫ»

Песню пра стралу, часцей за ўсё на ўзроўні цытацыі, успаміналі літаральна ўсе фалькларысты і этнографы, што пісалі пра ўнікальны ўсходнепалескі абрад. Вельмі падрабязна, навукова дабрасумленна яна прааналізавана ў даўняй кнізе Г. А. Барташэвіч «Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя» (1985 г). Даследчыца адна з першых абгрунтавала тэзіс пра сувязь абраднасці з культуам Перуна, прысвяціўшы яе разгляду 27 старонак. Багацейшы матэрыял па абраднасці «Стралы», які суправаджаецца аналізам лакальных асаблівасцей правядзення абраду, сканцэнтраваны ў кнізе В. С. Новак «Абраднасць і паэзія «Пахавання стралы» (2002 г).

Пазней на конт «стралы» выказваліся розныя меркаванні і тлумачэнні, але тлумачэнне і інтэрпрэтацыя, як паказаў тэарэтык літаратуры В. І. Цюпа, розныя рэчы [10, с. 11-12]. На яго думку, яны судносяцца як «чаму?» і «навошта?»

Інтэрпрэтацыя – гэта дыялог з тэкстам з мэтай разумення яго сэнсу. Дыяпазон разумення можа быць шырокі і вузкі, рознай будзе і ступень разумення. Ці магчыма яно наогул у дачыненні да твораў старажытнага паходжання, якімі з'яўляюцца песні «Стралы»? Часткова.

Вельмі далёкую ад фалькларыстыкі, але папулярную ў наш час дэканструктывісцкую крытыку ў асобе яе ідэолага Жака Дэрыда, аўтара кнігі «О граматологии» [1967; М., 2000], і яго прыхільнікаў якраз цікавіла прырода чалавечага неразумення тэкстаў, насільнага іх прачытання, што вельмі актуальна і для нас, бо часам некаторыя «смелыя» даследчыкі знаходзяць у тэкстах тое, чаго ў іх ніколі не было. Згодна с тэорыяй дэканструктывізму, кожнае прапанаванае тлумачэнне непазбежна ўтрымлівае памылкі, але гэта не адмаўляе права на пошук. Больш аптымістычная за канструктывізм старая як свет герменеўтыка. Яна не выключае магчымасці больш-менш адэкватнага прачытання тэксту пры абавязковым вызначэнні папярэдніх умоў, неабходных для разумення і свядомага выкарыстання адпаведных герменеўтычных працэдур. Даследчыкі календарна-абрадавай паэзіі мусяць пагадзіцца з герменеўтамі, што мастацкія творы маюць два сэнсы – яўны і ўтоены.

Песні пра стралу – грывучая мешаніна назапашаных, надзейна прыхаваных гетэрагенных сэнсаў. Пытаючыся «навошта?», даследчыкі міжволі, але непазбежна трапляюць у поле *эпістэمالагічнай няўпэўненасці*. Фалькларысты ігнаруюць дадзеную постмадэрнісцкую катэгорыю, аднак менавіта яна прыходзіць на розум, калі бачыш раскід навуковых думак пра «Стралу» і яе галоўную песню.

Тлумачэнне накіравана на высвятленне заканамернасцей, інтэрпрэтацыя на ўвагу да парадоксаў, семантычных правілаў, супярэчнасцей, алагізмаў і г. д. Напрыклад, на ўласцівую «Страле» асіметрыю функцыянальнай і вербальнай часткі. З функцыянальнасцю, здаецца, амаль усё зразумела, бо пра ахоўную функцыю абраду ўпарта гаварылі яго выканаўцы, – тут даследчыкі не напружваліся. Яны прывычна, але таксама ўслед за носбітамі традыцыі, звязвалі закопванне «стралы» ў жыцце з прадуцывальнай магіяй. Парадокс у тым, што ні адна з адзначаных функцый не атрымала песеннага выражэння і пацверджання. Чаму?

Змест песні пра стралу, якая кагосьці заб'е, або сапраўды забівае, празрысты, паддаецца пераказу, таксама ўтрымлівае недарэчнасць. Даследчыкі са здзіўленнем адзначалі, што нягледзячы на сцвярджэнне, быццам па малойчыку, якога насмерць паразіла страла, некаму плакаці, насамрэч яго ў вобразе птушак, праўда, кожная па-свойму, аплакваюць маці, сястра, жонка. Л. М. Салавей убачыла ідэю баладнага, па яе вызначэнні, твора ў сцвярджэнні перавагі сваяцтва па крыві, бо менш за ўсіх гаравала па малойчыку яго жонка [9, с. 89]. Г. А. Барташэвіч на паставе прыпеву «Ой, лялей вада каля горада» выказвала меркаванне пра сувязь сітуацыі з міфам пра перамогу Перуна над змеападобным ворагам і магіяй забеспячэння палеткам вільгаццю [1, с. 129]. Думка Ю. Ф. Выдронка пра забітага малойчыка як ахвяру Перуна выказвалася і раней, але аўтар звязваў пазначаны твор з пачатковай абрадавай песняй, запісанай у в. Янова Веткаўскага раёна, «Вы падуіце-ка, ветры буйныя» і зрабіў выснову пра ветрагонна-хмараразганяльную функцыю абраду [2, с. 110]. Як з ёю стасуецца прыведзенае В. С. Новак тлумачэнне інфарманткі, што пэўныя захаваныя рабіліся як раз «для дажджу»? З гэтай прычыны ў жыцце спачатку закопвалі, а потым адкопвалі ляльку і спявалі песню «Як пушчу стралу» [7, с. 39].

Вынікае, з якім пытаннем мы звяртаемся да тэксту, на тое і атрымліваем адказ. У кожнага аўтара свая логіка, свой падыход, свая нерухомае кропка, ад якой ён адштурхоўваецца, – ёю можа быць, як бачым, структура твора, асобная дэталі, вобраз, характар дзеяння і г. д. Для нас такой кропкай з'яўляецца міфарытуальны змест «Стралы». З семантычнага пункту гледжання, «Страла» ў сукупнасці песенных твораў і абрадавых дзеянняў з разнастайнымі сімваламі стралы – складаны код, выпрацаваны для «арэчаўлення»

містычнай сутнасці абраду і выканання ім прадвызначанай рытуалам лагічнай функцыі. Яго, гэты код, трэба расшыфраваць. А як расшыфруеш, калі зачыны асноўнай песні суб'ектна няпэўныя? Хто гаворыць «Як пушчу стралу да па ўсём сялу», «А ідзі, страла, ды ўздоўж сяла», «Ой, ляці, страла, пасярод сяла»? Хто абвясчае «Як пашла страла да ўздоўж сяла», «Ляцела страла ў канец сяла»? Хто просіць «Страла, страла, не ідзі ўздоўж сяла»?

Харавыя абрадавыя спевы вельмі архаічныя па структуры, сінтактыцы, закладзенай у іх ідэі. Менш за ўсё песня пра стралу звязана з канкрэтнымі жыццёвымі падзеямі – выпадковай смерцю чалавека ад маланкі. Насамрэч яна расказвае пра тое, што «адбылося раз і назаўсёды, і тое мінулае, у якім яно адбылося, распаўсюджваецца і на сучаснае. Іншымі словамі, яно нерэальнае, у ім няма ні сучаснасці, ні мінулага» [11, с. 458]. Сказана быццам пра «Стралу». У абрадзе ёсць тыя, хто спявае пра стралу-забойцу і яе яхвяр, сярод якіх, акрамя чалавека, жывёлы, птушкі, паўзуны (змяя, праўда, як характарыстыка свекрыві). А хто той, чым вушам прызначана песня? І як разумець семантыку забойства? Навошта забіваць? Чаму стралу просяць злітавацца з малойчыка, прыводзячы пры гэтым нелагічныя довады? Ці не з'яўляюцца рытуальныя спевы спосабам маркіраваць чыйсьці голас, перадаць простую мову якогасці «персанажа», і ці не ўзнаўляюць яны яго голас адначасова з голасам «аўтара», як гэта назіраецца ў шаманстве? [8, с. 30]. Чый голас? Няўжо толькі Перуна?

Нам ужо даводзілася выказаць думку, што семантычнае ядро «Стралы» суадносіцца, па меншай меры, з двума сусветнымі міфамі – міфам пра Грамавіка, рэканструйраваным на фалькларыстычным матэрыяле ў якасці «асноўнага» славянскага, В. І. Іванавым і У. М. Тапаровым, і з больш архаічным міфам пра свяшчэнны шлюб зямлі і неба [4, с. 31]. Згодна з міфалагічнымі ўяўленнямі, ён «перыядычна (цыклічна) ўзнаўляецца ў такіх прыродных з'явах, як дождж, маланка, нараджаючы ўжо не весь сусвет, а штогод аднаўляемыя даброты, такія, як, напрыклад, збажына» [6, с. 423].

Любы міф сам па сабе хутчэй аморфны, чым завершаны. У сваім фальклорным выражэнні ён заўсёды няпоўны, фрагментарны. Недахоп фактычнага матэрыялу не перашкодуе вучоным, зыходзячы з логікі развіцця міфаў, выказаць меркаванне, што магчыма ў сюжэт «асноўнага» міфа ўваходзіла менавіта зямля-маці [5, с. 156]. Нам цяжка ўявіць сабе, якім чынам перакрыжоўваліся, звіваліся і распляталіся два міфы. Мы бачым толькі сённяшні вынік – абрад і яго песні, чуюм упэўненыя тлумачэнні ўдзельнікаў, а стаім перад тым, што метамінічны вобраз стралы, як сказаў бы Ж. Дэрыда, «дае трэшчыну, разгаліноўваецца ў сістэму» [3, с. 228]. Пры эпістэمالагічнай няпэўненасці стралу дапушчальна звязваць і з вогненнымі стрэламі-маланкамі Перуна, і з дажджавымі апладзьяльнымі стрэламі неперсаніфікаванага неба, і нават з промнямі-стрэламі сонца, бо ўсе яны рытуальныя жаніхі-супругі зямлі вечнай *дзева-маці*, згодна з тэрміналогіяй К. Г. Юнга. У святле міфічнай метафарыстыкі пахаванне «стралы» і забойства малойчыка семантычна тосныя, таму што разам маюць дачыненне да суб'екта, які шлюбуецца (з зямлёй), што перадаецца абрадам захававання «стрэл», і адначасова гіне, памірае, бо такая логіка пераходных абрадаў, да ліку якіх адносіцца шлюбны.

Цяпер можна зразумець, што карагод спявае ў сувязі з міфарытуалам, а непасрэдная рэальнасць яго не цікавіць. Што б ні закопвалі ў зямлю, ён будзе спяваць пра хрэн-рамон, які садзіць халасты, пра песеньку харошую, якую закопваюць налецейку, пра гуллівую карагодніцу, што марыць трох знайсці, пра прапітую дзевачку, пра саперніцтва з-за дзяўчыны... І ўсе гэтыя творы на розны лад перадаюць адну і тую ж матрыманіяльную думку. Такім чынам, праз інтэрпрэтацыю галоўнай песні «Стралы» мы пачынаем усведамляць логіку і семантыку ўсяго кола песенных твораў, якія шматразова дубліруюць міфарытуальны змест абраду.

Спіс літаратуры:

1. Барташэвіч, Г. А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г. А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 184 с.
2. Выдронак, Ю. «Як пушчу стралу (опыт реконструкции архаичной основы символики обряда Ваджэння і пахавання стралы) / Ю. Выдронак // Аўтэнтычны фальклор: праблемы захавання, вывучэння, успрымання : зб. навук. прац удзел. VI Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 27–29 красав. 2012 г. / БДУКМ ; рэдкал. : Мажэйка М. А. (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2012. – 254 с.
3. Дерида, Ж. О грамматологии / Ж. Дерида. – М. : AdMarginen, 2000. – 511 с.
4. Кавалёва, Р. М. Песні абраду «Пахавання стралы» ў сусветным міфалагічным кантэксце / Р. М. Кавалёва // Славянские литературы в контексте мировой : материалы и тез. докл. междунар. науч. конф. – Минск, 1994. – 350 с.
5. Мифы народов мира : энцикл. : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Сов. энцикл., 1991. – Т. 1 : А–К. – 671 с.
6. Мифы народов мира : энцикл. : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Сов. энцикл., 1991. – Т. 2 : К–Я. – 719 с.
7. Новак, В. С. Абраднасць і паэзія «пахавання стралы» / В. С. Новак / нав. рэд. І. Ф. Штэйнер. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2002. – 269 с.
8. Новик, Е. С. Обряд и фольклор в сибирском шаманизме: Опыт сопоставления структур / Е. С. Новик. – М., 1984.
9. Салавей, Л. М. Беларуская народная балада / Л. М. Салавей / [рэд. К. П. Кабашнікаў]. – Мінск :

- Наука і техніка, 1978. – 192 с.
10. Тюпа, В. И. Анализ художественности текста: учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений / В. И. Тюпа. – М. : Академия, 2006. – 336 с.
 11. Фрейденберг, О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Вост. лит., 1998. – 800 с.

РЕПОЗИТОРІЙ БГУКИ